

Янги асрга, янги минг йилликка кадам кўйдик, дея бир-биримизни кутладик. Бирок янгилик нимадан иборат эканлиги устида ҳеч бош котирдикми?

Техника даврига, компьютер замонига, ахборот ҳукмронлиги бошланган паллага кириб келдик, дея севиндик. Лекин бунинг мохияти тўғрисида дўппини олиб кўйиб ҳеч ўйлаб кўрдикми?

Албатта, бугунги "биз" 10-15 йил бурунги "биз"дан анча малакали, анча илгор, анча имкондор кўринади. Чунки айнан сўнги 10-15 йиллик муддат ичида бизнинг дунёмизда тубдан янгиланиш юз бердида. Буларнинг ҳаммаси яхши. Аммо теран нигоҳ билан разм солинса, ана шу ўсиш-тараккий этиш бағрида битта улкан муаммо ҳам тугилиб улгурибди: ахборот асрининг бўйини олган биз, яъни янгиланган "биз" билан илм, хусусан, филология илми ўртасидаги муносабатнинг бугунги ахволи кўнгилга таскин бера оладими?.. Бу саволга жавоб бериш учун узокка боришнинг, тиришиб бош котиришнинг ҳожати йўқ. Балки бор-йўғи ҳар бир олим кейинги йиллар мо-байнидаги ўз илмий фаолиятига сарҳисоб назарини ташласа бас, ҳаммаси аён бўлади-колади. Аён бўлган натижа шундан иборатки, техника канчалик тараккий этмасин, ахборот канчалик тез тарқалмасин, бани башар имконла-ри канчалик ошмасин, барибир, нимадир, қандайдир кўринмас бир сабаб уни теран, фундаментал илм билан шугулланишига монелик қилаётгандек. Эҳтимол, юкори-да саналган омилар сабаб бўлаётгандир буларнинг ҳаммасига. Эҳтимол, яна кўпдан-кўп сабабларни қалаштириб ташлаш мумкин... Бирок бош сабаб барибир бошқа -каттарок, кўламлироқ, теранроқдир: цивилизация суръати натижасида бугун дунёда шундай умумқайфият вужудга келдики, инсон рухияти тарбиясига ортик етарли даражада эътибор қилинмаётир!.. Жумладан адабиёт, аввало, инсон рухиятини, рух қайфиятини инъикос эттиувчи соҳа бўлганидан уни ўрганувчи, тадқиқ этувчи илм филология соҳасининг даражаси ҳам жамиятнинг адабиётга бўлган эътибори нисбатидан белгиланади. Бу ҳол дунёнинг ҳамма жойида шундай. Чунки жамиятнинг асо-сий қисми ҳамиша оммадан иборат. Омма ҳар доим дағал дунё сари - кўл билан ушласа, бурун билан хидласа, бадан билан сезса, тил билан таъмини туйса бўладиган фойдали дунё сари ошиқади. Унда даврани кенгрок олиб, орқа-олдини чуқур мушоҳада қилишга сабр-тоқат етишмайди. Унинг "бугун"и фақат бугундан иборат, фақат хозири устида бош котиради... Оммадан фарқ қилиб эса шахс латиф олам ҳақида - шу борликни яратиб, ўзи яшириниб юргувчи Рух ҳақида ҳам қайгуриб ўйлайди. Шахснинг бугуни шундай "бугун"ки, унда ҳам "кеча", ҳам "эрта" мужассам. Шахс оммадан фарқланиб, инсоният ҳаётининг доимо барқарор, инсонлик шаънига муносиб бўлиши учун ўз шахсий манфаатидан кечиши мумкин. Бас, шунинг учун ҳам ҳамма замонларда маънавиятнинг улкан одамлари - бугун шахсларнинг бирдан-бир қучи уларнинг ақлу дониши, илму тафаккури билан чегараланган. Кўпчилик-ни у ёки бу йўлга солиб юборадиган қудрат - маблаг ва ҳокимият уларнинг қўлларида деярли бўлмаган.

Гоҳо зиёли катлам вакиллари билан илм ва адабиётнинг бугун ва эртаси тўғрисида суҳбатлашиб қолганинг-да, аксарият ҳолларда уларнинг ўз илмий ё бадиий ижодларидан қоникмаётганлигига гувоҳ бўласан, киши. Ва яна шу нарса маълум бўладики, олим ё ижодкор сабабни ўзи-дан эмас, ташқаридан - кейинги йилларда юз берган ўзгаришлардан излай бошлайди. Бу ҳам албатта, бир ҳисобда тўғридир:

алохида-алохида олганда, адабиёт ё филологик илм махсулининг кам яратилиши якка бир ижодкор ё олимнинг айби бўлмаганидек, уларни оз ўкилишида ҳам алохида бир ўқувчининг "гунохи" йўк. Хамма гап умумкайфият, умумрух тугиб бераётган дунёнинг авзойида. Шоир айтмоқчи, "чархнинг авзойи бу дам аввалгиларга ўхшамас". Бирок чархнинг аввалгиларга ўхшамайдиган бугунги кайфияти каёқдан келяпти экан? Хар холда осмондан тушаётгани йўқдир... Албатта, йўк. У инсон табиатининг муайян ижтимоий-сиёсий, маънавий-психологик, иктисодий ва тарихий холатда намоён бўлаётган бир кирраси. Ха-ха, айнан шундай. "Замон, замон", деймиз. Вирой нарса ходиса таъбимизга сал ёкмаса бас, айбни дар-хол замонга юклаб кутулмоқчи бўламиз. "Хўш, замон каёқдан келди, у нима ўзи?" дея токат билан мушохадага берилишга эса лаёкат тополмаймиз. Лаёкат топганимиз-да-чи, "замон" ўз багрини бизларга оча бошлайди: хар кандай замон, давр жамиятнинг у ёки бу кўринишдаги кайфияти махсулидир. Хамма "гап"ни замонга юклаб, сувдан курук чикмоқчи бўлаётган сиз билан биз шу бир бутун жамиятнинг парчаларимиз. Агар замоннинг нуксони бўлса, билишимиз мухимки, бу кусур бани одам табиатининг кайси бир нуктасидаги ожизлигидан бошка нарса эмас. Ха, дунёда неки содир бўлаётган экан - хох ижобий бўлсин, хох салбий, - хамма-хаммаси инсон табиатининг товланишларидир. Бирок бундан "такдирга тан бериб, кўл ковуштириб ўтириш керак экан-да" деган маъно келиб чикмаслиги лозим. Олимнинг, ижодкорнинг иши шундан иборат бўлмоги зарурки, замон ва зиёли муносабатлари мохиятини аввало ўзи тўғри илғаб, англаб, сўнг ўз фаолиятида уларни хакконий акс эттириб, ўзгаларга, айникса, оммага юктиришга интилмоги шарт. Натижа кандай бўлишидан катъи назар у шундай йўл тутишга мажбур. Бугун дунёни техника ва ахборот шовкини тутиб, оддий инсон шу шовкин гирдобига гарк бўлаётган бир пайтда чинакам шахс макомига кўтарилган олиму ижодкор ўз вазифасини жуда ҳам теран англамоги, одамзодни ўзи яратган роботлар кулига айланиб қолишидан халос этмоги мухимлигини бир зум бўлсин эътибордан кочирмаслиги даркор.

Ха, дунё кенг ва унда турли-туман, бир-биридан фаркли-фарксиз, кўпдан-кўп жамиятлар мавжуд. Бирок уларнинг хаммасини бирлаштириб тургувчи бир умумийликдан кўз юмиб бўлмайди: улар ўз бағридан истар-истамай, билиб-билмай рухий иклимни сиқиб чикармоқда. (Модернизмнинг келиб чиқиш сабабларидан бири айнан шу ерда!) Келинг, бир мушохада қилиб кўрайлик: хозирда

бутун дунёдаги расмий-конуний таълим-тарбия масканлари - богча, мактаб, коллеж, лицей, институт, университетларда олиб борилаётган машгулотларнинг канчаси инсоннинг рухий-маънавий тарбиясига қаратилгану, канчаси ундан йирок?.. Бу ракамлар тафовути асрдан-асрга, даврдан-даврга, авлоддан-авлодга ўзгариб-йириклашиб бормаяптими?.. Антик дунёда - Юнонистон, Миср, Хитой, Хиндистонда кандай эдию, ўрта асрларда Марказий Осиёда кандай бўлди? Ундан кейинги катор асрларда, ниҳоят, бугун, бугун-чи?..

Солиштириш натижасидаги фарк каердан келяпти? Нахотки, одамзод ўз рухий илдизига қаратилган эътиборни тобора сусайтириб, биологик ва ижтимоий асоси атрофида ўралашиб қолаётир? Фрейдизм ва Марксизмнинг бош кусурлари айнан шу ўриндаги бирёкламаликда эмасмиди?.. Мадом шундай экан, нега яна инсон ўгли ўз та-рихи ўғитларидан сабоқ ололмаётир?.. Бу кетишда инсоният эртаси нима бўлади, якин ва олис келажакни, масалан, сиз кандай тасаввур қиласиз?..

Назаримда нафақат оддий одамларнинг, балки кўпчи-лик олимларнинг ҳам бу борадаги

тасаввурлари жуда камбагал Чунки биз техника асрининг, ахборот даврининг шовкинидан узилиб, ўз холимизни ташкаридан кузатишга имкон тополмай, аксинча, цивилизациянинг ховликиб ташлаётган одимлари ортидан етиб юришга ошикиб чопиб бораётимиз. Хамма бало шундаки, бизни каёкка кетаётганимиз эмас, балки кандай кетаётганимиз, кўпчиликдан ортда қолиб кетмаслик кайгуси банд этган...

Кўриниб турганидек, XXI аср вазияти жудаям жиддий. Бирок, бу жиддият масала мохиятига чуқур кириб борилгандагина аёнлашади. Йўкса, ёпикли козондек ичидагини яшириб тураверади. Ўйлашимча, ўзини, ўз илмини хур-мат қилган ҳар кандай олим айни ма салага етарлича зътибор қилмоғи шарт. Айникса, биз - ижтимоий фанлар вакиллари ўз гарданзимиздаги юк залворини теранрок ҳис қилмоғимиз керак бўлади. Жумладан, биз -филологлар ҳам. Чунки филолог инсон рухияти товланишларини акс эттирувчи предмет - адабиётни, "инсонни хайвондан жудо қилгувчи" тилни (қўнгилни) ўрганамиз, тадқиқ этамиз. Назаримда шундай пайт келадики, энди бир-бирига ўхшаган сийка ва саёз мавзули илмий ишлардан воз кечиб нигоҳимизни илдамрокка қаратмоғимиз, ўтмиш бугун ва эртани чуқур англашга ёрдам берадиган ҳамда келажакка дахлдор фойдали ҳулосаларга олиб борадиган йўналишларда илмий фаолият юритмоғимиз зарур.

"Янгилиниш эҳтиёжи" китобидан